

MERÉNYI ANNAMÁRIA

**ISMERETLEN UNGVÁRNÉMETI-MANUSCRIPTUMOK
AZ MTA KÉZIRATTÁRÁBAN ÉS
A DEBRECENI REFORMÁTUS KOLLÉGIUMBAN**

Az Ungvárnémeti Tóth László-életmű vizsgálatát két nehézség meglehetősen hátráltatja: egyrészt a szövegek jelentős része elkallódott,¹ másrészt megjelent közleményeinek kéziratai is szinte teljes terjedelmükben elvesztek. Az 1816-ban publikált *Versei* és az 1818-ban megjelent *Görög versei: Magyar tolmácsolattal* című kötetek költeményeinek, valamint a Tudományos Gyűjteményben és a Hasznos Multságokban közzétett értekezéseinek manuscriptumai nagyrészt megsemmisültek vagy ismeretlen helyen lappanganak. A Sárospatakon, vélhetően 1808–1810 közt készült *Niza vagy is másképpen a' senge szerelem dallokbán* című kötet nem autográf, másolatban megmaradt kéziratos példánya a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Szűry-gyűjteményében lelhető fel. Ungvárnémeti életrajzához több levéltárban is értékelhető adalékok kutathatók, azonban ezekben az intézményekben (Miskolc, BAZ Megyei Levéltár; Sárospatak, Tiszáninneri Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeinek Kézirattára; Eperjes, Štátny Oblastný Archiv; Budapest, Semmelweis Orvostudományi Egyetem Levéltára; Bécs, Archiv der Universität Wien; Eger, Egri Főegyházmegyei Levéltár) a szerzőtől kéziratosokat nem őriznek.

A legtöbb Ungvárnémeti-manuscriptum a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában található. Összesen 24 eredeti kézírású, Kazinczy Ferenchez szóló levele maradt fenn (M. Ir. Lev. 4-r. 30), melyek mindegyike szerepel a Váczy János sajtó alá rendezte *Kazinczy Ferenc levelezése* című gyűjteményben (11–17. kötet). A Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában M. Ir. Lev. 4-r. 30. (*Magyar és görög versek Ungvárnémeti Tóth Lászlótól*) illetve MS 1376. jelzet alatt négy olyan Ungvárnémeti-vers manuscriptuma olvasható, melyek aztán az 1816-os *Versei*,² az 1818-ban megjelent *Görög versei: Magyar tolmácsolattal*³ című kötetek darabjaiként, különlenyomatként vagy a Kazinczy-levelezésben erős korrekción átesve, kidolgozottabb formában szerepelnek. A *Tisztet Választás* című költeményének saját kézírású változatát a szerző még nem osztotta fel versszakokra, miként azt a vers későbbi közléseiben már megtette

¹ Erre vonatkozóan lásd MERÉNYI Annamária, *Ungvárnémeti Tóth László szerzői bibliográfiája*, ItK, 2001, 443–449.

² UNGVÁR-NÉMETI TÓTH László *Versei*, Pesten, Trattner János Tamás betűivel, 1816.

³ UNGVÁRNÉMETI TÓTH László *Görög versei: Magyar tolmácsolattal*, Pesten, Trattner János Tamás betűivel, 1818.

(Erdélyi Muzéum, 1815, II, 100–101; *Versei*, 1816, 20–21). Az *Oda Herminéhez: A Pythiai Tizedik Hymnus mértékén* című himnusz is több változatban maradt fenn: létezik egy nem autográf, vélhetően másolatban fennmaradt kézirat, továbbá még a szerző életében három közlése is volt a műalkotásnak (Hasznos Mulatságok, 1817/II/25, 195–198; UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *A költőnek remek példáiról, különösen Pindarról, s Pindarnak Versmértékéről*, TudGyűjt, 1818/VI, 83–86; továbbá *Görög versei: Magyar tolmácsolattal*, 1818, 14–23). *Remény és birtok* címmel Ungvárnémeti Tóth László írt egy görög nyelvű szonettet („A’ következő görög Sonett első görög Sonettem, ’s azt gondolám, hogy első a’ Hellenika nyelven is... Én nem annyira erőmet, mint a’ nyelv ügyességét tettem próbára; a’ mit görög könyvben azért nem csináltam, mert az egészen antico; a’ sonett pedig moderno”⁴). A költemény kézírata saját kézírással maradt fenn, s szövegét Kazinczy Ferenc többekhez is elküldte: pl. Rummy Károly Györgyhez 1820. január 31-én címzett levelében,⁵ vagy nem sokkal később Dessewffy Józsefnek.⁶ *Az istenülés dicsősége* című költeményének manuscriptuma MS 1376. jelzet alatt szerepel a Kézirattárban. M. Ir. Lev. 4-r. 30. (*Magyar és görög versek Ungvárnémeti Tóth Lászlótól*) jelzet alatt további tíz, saját kézírású, görög nyelven írt költemény is található: a három óda (*A Tükhéhez, Az Erényhez, A Pannonokhoz*) és hét epigramma (*A hét isten, A Kalogagathia, Egy barátomnak, Karlovszkihoz, Kazinczyhoz, Révai és Kazinczy, Egy nálam ifjabbnak*) címeit magyarul adjuk meg.

A Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában, Kazinczy Ferenc hagyatékában több fontos, Ungvárnémetivel összefüggő manuscriptum olvasható: a *Philologiai kérdés: Mit kell tartanunk a’ h-ról a’ hangmértékre nézve?*⁷ című tanulmány, melyben Tóth László a címben megadott mássalhangzó verstani szerepéről értekezik, a széphalmi mester kézírásával őrződött meg. Kazinczynak *Az én Pandektám*⁸ című anyagában szereplő bejegyzése az Ungvárnémeti Tóth László és Terhes Sámuel közt lezajlott heves polémiához⁹ nyújt néhány, lényeges adalékot (a legfontosabb mindezek közül az az információ, mely szerint a vitatkozó felek utóbb megbánták az egymás elleni gorombaságokat), valamint a *Töredékek* első kötetében, az ún. *Kisebb feljegyzések* közt Ungvárnémeti bécsi szállásának pontos címe szerepel.¹⁰ A szerző nemességét igazoló iratok ugyancsak az

⁴ KAZINCZY Ferenc *Levelezése*, kiad. VÁCZY János, Bp., Akadémiai, 1907, XVII, 19.

⁵ *KazLev.* XVII, 38–39.

⁶ *KazLev.* XVII, 58.

⁷ UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Philologiai kérdés: Mit kell tartanunk a’ h-ról a’ hangmértékre nézve?*, MTA Kézirattár, Kazinczy Ferenc másolata: KAZINCZY Ferenc *Nyelvészeti tanulmányai*, K 631, 29–30, f. 5.

⁸ KAZINCZY Ferenc, *Az én Pandektám V*, MTA Kézirattár, K 633/V, f. 24.

⁹ A vita első lépcsőjeként Ungvárnémeti a *Versei*-kötet Romanze- és Florián-glosszájában bírálta Terhes Sámuel *Ziza, vagy az én tüzem* címmel kiadott költeményeit, s erre a sértődött szerző *Tükröcske egy ficzkó-poéta számára* (1816) címmel megjelentetett egy durva hangú, személyeskedő gúnyiratot. Tóth László viszontválaszai az 1818-as magyar–görög nyelvű könyvben és *A költőnek remek példáiról, különösen Pindarról, s Pindarnak Versmértékéről* (TudGyűjt, 1818, 54–89) című tanulmányában olvashatók. Terhes újonnan elszenvedett sérelmeit az *Újra amalgámazott üvegtábláska* (1819) című pamfletjében és a *Szüröny: Epigrammai költemények három könyvekben* (1844) c. kiadványban torolta meg.

¹⁰ KAZINCZY Ferenc, *Töredékek, I, Kisebb feljegyzések*, MTA Kézirattár, K 638/I, 69.

MTA Kézirattárának Kazinczy-hagyatékában lelhetők fel, ahol is *Acta ad Processum Nobilitatem Ladislai Tóth spectantia* cím alatt (M. Ir. Lev. 4-r. 30. jelzettel) található meg. A Kazinczy-levelezésben olvasható adatok alapján megállapítható, hogy a dokumentumokat és okleveleket Kazinczy Ferenc¹¹ és Fischer István érsek titoknokja szerezte be.¹² Az akta nyolc fontosabb iratból áll: 1. A költő nagyatyjának, Tóth Sámuelnek, nemességét bizonyító kivonat, 2. Tóth Sámuel gyermekeinek származásáról szóló hit. oklevélmásolat, 3. Tóth Sámuel gyermekeiről szóló hit. tanúvallomások, 4. Ugyanarról szóló hit. vallomások (Öreg Tóth Ferencz, Berza István és Lenárth János K. Helmecezi lakosok vallomása), 5. Tóth Sámuel fiának, Istvánnak, nemességét bizonyító kivonat, 6. Tóth Sámuel fiának, Sámuelnek származását igazoló bizonyítvány, 7. Tóth János fiáról, Jánosról szóló hit. anyakönyvi kivonat, 8. Tóth János fiáról, Lászlóról szóló nem hit. anyakönyvi kivonat.

A Magyar Tudományos Akadémia Gyűjteményében két olyan Ungvárnémeti-költemény (*[Német epigrammátska Krieger Josepha Kis Asszony Handbuchjába]*; *Plinius halála: Balláde*) található, melyeket köteteibe nem vett fel, s azokat Váczy János sem szerepelteti a Kazinczy-levelezésben.

1. UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *[Német epigrammátska Krieger Josepha Kis Asszony Handbuchjába]*, autográf kézirat, MTA Könyvtára Kézirattára és Régi Könyvek Gyűjteménye, M. Ir. Lev. 4-r. 30. számú iratcsomó: *Magyar és görög versek Ungvárnémeti Tóth Lászlótól*.

Ungvárnémeti sárospataki tanulmányait félbeszakítva, 1811 októberében Eperjesre iratkozott át, hogy a későbbi orvostudományi stúdiumai előkészítéseként Karlovszky Zsigmond professzortól németül tanulhasson. Eperjesen különösen mély benyomást tett rá a város orvosa, Krieger Sámuel, akinek személye az orvostudományi stúdiumok megkezdésére még inkább ösztönözte.¹³ Ungvárnémeti költeményeket is szerez a Krieger család tagjairól. Az 1816-os kötet *Ódák és epigrammák* fejezetében *Krieger Josepha Kis-asszonyhoz*¹⁴ címmel egy magasztos vers olvasható, a két esztendővel később megjelentetett *Görög versei: Magyar tolmácsolattal* című könyvben pedig *Kriegerhez*¹⁵ címmel egy epigramma olvasható. Az MTA Kézirattárában egy, az eperjesi leányhoz szóló német nyelvű epigramma található, melyet a következő szöveggel vezet be: „Még egy epigrammátska, mellyet irtam Eperjesről le jöttömkör a’ Krieger Josepha Kis Asszony

¹¹ Pl. *KazLev.* XVI, 518–519.

¹² Pl. *KazLev.* XVII, 128.

¹³ Krieger Sámuelről: HÖRK József, *Az Eperjesi ev. Ker. collegium története*, Kassa, 1869, 146.

¹⁴ UNGVÁRNÉMETI TÓTH *Versei*, 27.

¹⁵ UNGVÁRNÉMETI TÓTH *Görög versei*, 59.

Aszszony Handbuchjába. Meg vagyon pedig már ez is magyarul.”¹⁶ A költemény fontos darabnak látszik az Ungvárnémeti-korpuszban, ugyanis ezen kívül – legjobb tudomásunk szerint – német nyelvű verse nem maradt fenn.

[Német epigrammátska Krieger Josepha Kis Asszony Handbuchjába]

Wenn die Liebe Freundschaft wäre,
Viele hätten diese Ehre,
Freund zu heissen, Freund zu seyn:
Wäre auch die Freundschaft Liebe,
Manches Herz viel länger bliebe,
In der Freundschaft treu, und rein.

Nun, wie Hero, und Leander,
Wohnen sie nächst an einander,
Und oft unter einem Dach;
Doch wie Hero, und Leander,
Trennt sie beyde von einander
Der Verehrung stillen Bach.

2. TÓTH László, *Pliniusz halála: Balláde*, autográf kézirat, MTA Könyvtára Kézirat-tára és Régi Könyvek Gyűjteménye, M. Ir. Lev. 4-r. 30. számú iratcsomó: *Ungvárnémeti Tóth László levelei Kazinczy Ferenchez*.

A vers a *Marull története: Romanze* című költeménnyel együtt az 1814. április 20-án keltezett levél mellékletként található meg.¹⁷ A szöveget a Kazinczy-levelezést sajtó alá rendező Váczy János jegyzetében nem említi,¹⁸ miként az alkotás az 1816-ban nyomtatott *Versei* és az 1818-ban megjelent *Görög versei: Magyar tolmácsolattal* kötetekben sem szerepel. Vélhetően Ungvárnémeti két hónappal korábban is egyik levelében erre a költeményre utalt: „Még egy pár Baládém is vagyon, ha ugyan ez el nem marad.”¹⁹ Két esztendővel később a *Versei*-kötetben a *Marull története* jelentős, szerkezeti, ortográfiai és tartalmi változtatásokkal *Attila, és Marull* címmel szerepel, a *Pliniusz halála: Balláde* helyét pedig az *Árpád, és Zalán* című darab foglalja el. Az 1816-ban kiadott *Versei*-kötet rímes-időmértékes, nemzeti témákat feldolgozó románcaival összevetve, e ballada más verstani jellegzetességet és tematikát mutat.

¹⁶ A magyar változat a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában és az eperjesi levéltárban (Prešov, Štátny Oblastný Archív) nem lelhető fel.

¹⁷ *KazLev.* XI, 353.

¹⁸ *KazLev.* XI, 537–538.

¹⁹ *KazLev.* XI, 259.

Épen tanítja Pliniusz
Öttsét, Secundot,
Hogy bé szalad, hogy rá kiált,
'S ki híja húga:
„Óh Istenek! mi nagy ködöt
Okád fel a' hegy.
Jertek ki nézni.”
Ki mennek. „Áh nagy Jupiter,
Mi szép az a füst,
Mi nagy, mi pompás, melly ditső
Vak tüneménye!
Magasra kel, mint a magas
Fenyőfa törsök,
'S úgy húll le, mint az ágazó
Fenyőfa lombok.
Mostan setét, mint a' korom,
Minden kis íze,
Már meg fejjér, ezüst féjjér
Minden kis ága.”
„Nem az, Secund, – menjünk oda,
Üljünk Ladikra”
Igy szólla a' tudós öreg,
'S ladikba ugrék.
Nem jösz Secund? – no hát maradj;
Maradj Mizénben.
Megyen, – halad, – 's már el hagyá
Mizén határát.
Megyen, hogy a' szép tüneményt
Tövíg ki lássa,
Siet, hogy a' nagy tüneményt
Hevében érje.
Már látja Retinát, majort
Neveztek annak,
Melly épen a' Vezúv alatt
Vára veszélyét.
Segíts hamar, segíts Vezér,
Ültess hajóra,
Kiáltanak Vitézei,
Kik itt tanyáztak

Meg áll, 's el óldja a' hajót,
Melly helyben álla,
Könnyű Ladikjával pedig
Tovább igyekeznek.
Visgálni ment, – vizsgálá is
Míg bajt nem érzett,
Már most pedig segíteni
Szeretne máson. –
Siet, fut a' veszély alá, –
'S fut a' helyekre,
A' honnan a' gyámoltalan
Szöknék, ha tudna.
Már a' tüzes kő, 's a' hamu
Húll a' hajóba,
Annál tüzesb, 's annál nagyobb
Mennél közelb ér.
Feljebb hajós, mond Pliniusz,
Feljebb barátom,
Előbb utóbb a' bátraké
A' jó szerentse.
Mennek, 's ki szállnak a' szegény
Pompéniához,
Kinek hajója a' szelet
Óhajtja régen.
Bátran barát, mond a' Kegyes,
Majd vissza térünk,
Addig pedig, míg itt vagyunk
Együnk, 's fürödjünk
Illy bátor, illy vidám vala
A' mint mutatta
Talán azért, hogy másnak is
Kedvet tsináljon.
Le fekszik, el szunnyad kiki,
El alszik ő is;
De tsak hamar fel ébrede,
'S fel költe mást is.
Áh melly igen meg rázkódék
A' ház barátim,
Jertek ki innen, – mert bizony
Ránk rokkán a' ház.
Tetszik tanátsa. Fel kele,
'S ki másza minden,

Tsak mászna, mert kő, szén, 's hamu
 Fedé az ajtót.
 Jó volna a' szeleket, 's vizez
 Még nézni, úgy mond.
 Rá állanak, – mivel mit is
 Tsináljanak mást!
 Mennek, 's el érik a' hegyet. –
 Még sem mehetni!
 Nem, mert üvöltének a' szelek,
 'S tajtézkiz a' hab.
 Beszélltek, – épen akkor is
 Szélről beszélltek.
 Hogy egy sebes lánggombolyag
 Repül feléjek.
 Jaj jaj! – kiált, és meg szalad
 Elöle minden.
 A' nagy nevű öreg pedig
 Kívánva várja.
 Be szép! sohajt. ezzel le dűl,
 'S meg fojtja a' Kén.
 Be szép halál! Szent Pliniusz
 Azt mondom én is. –

A Tiszántúli Református Egyházkerület Debreceni Református Kollégiumában R. 1059-es jelzet alatt található *Szentgyörgyi Elek omniáriuma*,²⁰ melybe az összeíró – többek között – Berzsényi Dániel, Batsányi János, Ányos Pál, Fazekas Mihály és mások költeményeinek válogatását jegyezte fel.²¹ Az összeíró a kéziratos gyűjteménybe két 1816-ban közölt szöveget másolt be.²² Czinke Ferenc a szerzőhöz szóló versének egy rövid egységét,²³ továbbá Ungvárnémeti költeményét, pontosabban annak két rövid részletét szerepelteti. Ungvárnémeti és Czinke viszonya feszültségekkel teli volt. Tóth László és a pesti universitas katedráját sokak szerint méltatlanul elnyerő professzor a másik fél

²⁰ Utal rá: STOLL Béla, *A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1542–1840)*, Bp., Balassi, 2002², 546–547.

²¹ A szövegek feltalálásában és másolásában nyújtott segítségért Bódi Katalinnak tartozom köszönettel.

²² UNGVÁRNÉMETI TÓTH László és CZINKE Ferenc, *Két poétai levél: Tekintetes Czinke Ferencz úré Tóth Lászlóhoz, Tóth Lászlóé Tekintetes Czinke Ferencz Úrhoz*, Pesten, Trattner János Tamás betűivel, 1816, 1–16.

²³ Czinke Ferencz *Tóth Lászlóhoz* című költeményéből a következő részlet olvasható:

Dóris helyett Dóriszt szereted: no se lássad; az első
 Én jobban szeretem hallani: mert magyar úgy;
 A' virtust jobban amaz új rény renyhe neveznél,
 Néked az *usz* kezdett tetszeni; nekem az *us*.
 Pontzius erre tanít, ugyan ezt bizonyítja Pilátus,
 Óh Jézus Krisztus légy Te, Te, példa örök.

ItK

megtámadásaként egy-egy költői episztolát írt, melyekben nyelvészeti-irodalomelméleti tájékozódásuk szempontjából kulcsfontosságú tételek szerepelnek. Vitájuk homlokterében a nyelvújítás kérdése, nevezetesen az újítás és a szokás ellentétpárja áll: míg Ungvárnémeti a nyelv szükséges változtatása mellett érvel, vagyis Kazinczy nézeteit zengi, addig Czinke egy hagyományos, maradi álláspontot képvisel:

Nézd a' Tėjószi Poéta
Szépét, 's vallj igazat, hogy nem több a' nagy Apellesz
Tengeri Vénusza sem. Ideánk a' rajzolat abban,
Mellyet el aprózunk, 's szovaink mind annyi vonások,
Mellyeknek szintűgy egymás közt, mint az egészszel
Illendőségben kell állni, – egy éktelen ige
Olly árnyékot vet bár melly szép versre gyakorta,
Mint egy durva vonás a' leg szebb képre. Mit írhat
Szépet 's kellemeseket ha talán etseted sem egyenlő.
Szört hasogatva nyerünk. Az Apellesz húzza vonását
El felezé Protogén, 's imezét újonnan Apellesz:
Finom szálon vagon szükségök, 's nyernek az által.
A' ki Poétának kíván tartania, szükség,
Hogy ne tsak értessék, hanem indulatokra hevítsen.
Éreztesse baját és örömét; félelmet okozzon
Szörnyeivel mindezben; bámúltassa vitézét
Utáltassa latrát, 's búsoljon szépe nevében.

* * *

Újúlunk szükség, 's mi velünk újúlni hazánkknak,
Nem minekünk avval; fiataikor tiszte tanulni.
Áldás hív őseink hamvokra, hogy a' Magyar ígét
Mindeddig, legalább ifjak szájról szájra is által
Tudták adni nekünk. Köszönet, 's szent hála tinéktek.
Tisztos szép Öregeink, kiket annak haszna vezérlett.
Még mi tovább haladunk, 's kegyelem, ha le rontjuk az állást,
Melly épületet az meg fundálásra tevétek,
'S más magasabbra kelünk, hogy fellyebb keljen az akkor,
Fog majd lenni határ, mellyen fel hágni tilalmas.
'S nem lehet, a' Bábel gögtornya okozta veszélytől
Nints mit félni. Leszen, leszen egy majd: a' ki le szúrja
Zöld lombját, mellynél nem kel magasabbra az állat.